

بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان مجرد به مسئله ازدواج موقت:

ارائه یک نظریه مبنایی^۱

بهنام بشیری خطیبی^۲

دکتر فیروز راد^۳

دکتر علی باصری^۴

دکتر نوروز هاشم زهی^۵

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۶/۲۶

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۱۲/۲۹

چکیده

موضوع ازدواج موقت همواره یکی از چالش‌ها و ابهامات حوزه تشکیل خانواده بوده است. علی‌رغم این یکی از راه‌حل‌های شرعی و قانونی در کشور ماست تا برای افرادی که شرایط و امکانات ازدواج دائم برای‌شان میسر نیست، نیازها و خواسته‌های خود را برآورده سازند. هدف پژوهش حاضر مطالعه جامعه‌شناختی ازدواج موقت از منظر دانشجویان مجرد است. روش تحقیق حاضر کیفی - نظریه مبنایی است و از نظر نوع تحقیق نیز پژوهشی کاربردی است. مشارکت‌کنندگان در پژوهش شامل جوانان مجرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۷ بودند که از میان آن‌ها با روش نمونه‌گیری هدفمند تا حصول اشباع نظری با ۱۷ نفر مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختار یافته انجام گرفت. بعد از اتمام فرایند تحلیل، برای اعتبار یافته‌ها از استراتژی بازبینی مجدد محقق و همکاران و اساتید صاحب‌نظر استفاده شد. همچنین نتایج و تمام مراحل انجام شده در اختیار برخی از مشارکت‌کنندگان در تحقیق داده شد تا به نقد و ارائه نظرات به پردازند. تحلیل یافته‌ها به شکل‌گیری ۴۹ مفهوم اولیه که بعد از تعدیل و تقلیل مفاهیم مشابه و یکسان در نهایت ۲۰ مفهوم در ۶ مضمون محوری (بعد قانونی، حقوقی، هویتی و شخصیتی، بعد انگیزشی، غریزی و در نهایت بعد شک‌اندازی مداوم) منجر شدند. بر اساس مقولات محوری، هسته اصلی پژوهش "نگرش و باور داشت دانشجویان به ازدواج موقت" که از جنبه انتزاع و جامعیت بالاتر برخوردار بود، شکل گرفت.

واژگان کلیدی: ازدواج موقت، نگرش به ازدواج موقت، نظریه مبنایی، جوانان مجرد.

۱. مقاله مستخرج از رساله دکتری تخصصی مسائل اجتماعی ایران است.

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسایل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

E-mail: firouzrad@pnu.ac.ir

۳. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول).

۴. استادیار گروه مردم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

۵. استادیار گروه علوم اجتماعی و ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شرق.

مقدمه و طرح مسئله

ازدواج بنیادی است که خلقت بشر بر پایه آن نهاده شده و قانونی است عام که گستره هستی را شامل می‌شود. چیزی که در خلقت انسان اصالت دارد، زوجیت است نه مجردگزینی و تنها زیستن، ازدواج کردن به عنوان یک مقوله ارزشی دارای جایگاه والایی در امر فرهنگ دینی و سنتی ما دارد و به عنوان یک سنت دیرپای حسنه در دین مبین اسلام، به وجود آورنده مطمئن‌ترین و آرام‌ترین رابطه‌ها و شروع زندگانی توأم با خوشبختی و سعادت است. از سویی دیگر، ازدواج از اصلی‌ترین راهکار ارضاء غریزه جنسی است که می‌تواند در رأس ارزش‌ها قرار گیرد، چرا که سلامت جنسی جامعه در بستر ازدواج مناسب و صحیح میسر و ممکن است.

تشکیل خانواده آرامش و امنیت را برای جامعه به ارمغان می‌آورد و در صورتی که احساس افراد نسبت به زندگی مشترک مطلوب باشد، آنان را از امنیت و رفاه و سلامت برخوردار می‌سازد. برآورد آن‌ها از توانایی‌های‌شان را می‌افزاید، پذیرش مسئولیت و ایفای نقش والدینی را ترغیب می‌کند و کودکان را علیه فقر بیمه می‌کند (صیاد پور، ۱۳۸۳: ۷۷).

از دیدگاه جامعه‌شناسی، ازدواج یک قرارداد اجتماعی و ضامن بقای نسل انسان است و آرامش و امنیت در یک جامعه، نتیجه ازدواج سالم و محیط آرام‌بخش خانواده است. با توجه به این که ازدواج عامل تشکیل خانواده و تأخیر و عقب افتادن آن باعث تأخیر در ایجاد و شکل‌گیری خانواده‌ای جدید است، موضوع قابل تأملی برای بررسی به حساب می‌آید. در امر ازدواج و تشکیل خانواده در جوامع مختلف، انگیزه‌ها و اهداف متعددی مطرح بوده است، که عمدتاً می‌توان به عشق، میل به داشتن فرزند، عوامل اجتماعی و گاهی نیازهای اقتصادی اشاره کرد. این عوامل در دوره‌های مختلف متغیر بوده است. در بسیاری از جوامع، علل اقتصادی و اجتماعی مهم‌ترین عوامل تلقی شده و در جوامع قدیم زاد و ولد و نهایتاً در جوامع امروزی عشق و محبت اهمیت بیشتری پیدا کرده است.

در کشور ما نیز ماهیت و اشکال ازدواج و پیامدهای اجتماعی آن در خانواده و جامعه، و کلاً الگوی همسرگزینی و نظام خانواده، ازدواج‌های ناموفق و طلاق‌های زود هنگام و بیشتر شدن سطح توقعات برای آغاز زندگی، تفاوت در نگرش افراد و انتظاراتی که از زندگی مشترک خوددارند، باعث شده عملاً ازدواج آن‌ها دچار مشکلات جدی فراوانی گردد که از جمله آن‌ها افزایش سن ازدواج جوانان یکی از این مشکلات محسوب می‌شود. بنا بر نتایج تحقیقات متعددی (عباسی شوازی و رشوند، ۱۳۹۶؛ مرادی و صفاریان، ۱۳۹۱؛ عسگری ندوشن و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی سیف و عارف، ۱۳۹۵)، در سالیان اخیر سن ازدواج در ایران رفته رفته افزایش یافته و به تبع آن، به دلایل شرایط نامطلوب اقتصادی و بیکاری، کمبود مسکن، و اختلاف دستمزدها و حقوق شاغلین و بسیاری موانع دیگر جوانان بسیاری گام به میانسالی می‌گذارند بدون آن که امیدی به ازدواج و تشکیل خانواده داشته باشند (پورتهرانی، ۱۳۸۷: ۱۶۴).

در کشورمان در مقابل ازدواج رایج و دائم متعه یا ازدواج موقت قرار دارد که به صیغه یا ازدواج انقطاعی نیز معروف است، نوعی از ازدواج در مذهب شیعه است که در آن عقد ازدواج برای مدت معین و محدودی با مهریه‌ای معلوم، بین زن و مرد بسته می‌شود و با پایان آن رابطه زوجیت خود به خود منقضی می‌شود. در میان مسلمانان در مورد جواز این ازدواج اختلاف نظر است. برخی شاخه‌های اهل سنت آن را حرام و شیعیان امامی آن را مشروع و صحیح می‌دانند. برخی در تعریف متعه را ازدواج نمی‌دانند و معتقدند در شریعت اسلام ازدواج دو نوع تعریف نشده است. متعه یعنی تمتع، در حالی که هدف از ازدواج، تشکیل خانواده است. متعه در قوانین ایران به پیروی از فقه امامیه به رسمیت شناخته شده است، اما در کشورهای اسلامی دیگر و کشورهای غربی چنین نهادی وجود ندارد (صانعی، ۱۳۶۰: ۳۵). همین مسئله فوق‌بعضاً بسیاری از افراد را که در شرایط ازدواج موقت قرار دارند را دچار تردید و دودلی می‌نماید و از آن سرباز می‌زنند و بر این باورند که یا باید ازدواج دائمی نمایند و یا تحت هر شرایطی مجرد بمانند (همان: ۵۸).

مراجع تقلید بر ازدواج موقت به عنوان راه‌حلی برای دوری از گناه برای افرادی که امکان و یا فرصت ازدواج دائم برای‌شان مقدور نیست، تأکید داشته‌اند (جباریان، ۱۳۸۹: ۱۳۳). اما باید گفت که بحث ازدواج موقت آن گونه که لازم است و بر آن تأکید شده، پذیرفته نشده است. یکی از دلایل مهمی که برای این امر بیان می‌شود این است که افراد جامعه آن طور که باید از بحث ازدواج موقت، اطلاع و آگاهی ندارند و کیفیت و چگونگی آن را نمی‌دانند. همین امر نیازمند مطالعه جدی و جامع است. تاکنون پژوهش‌های زیادی در مورد ازدواج موقت انجام شده اما بیشتر آن‌ها با روش‌های کمی و فرضیه‌آزمایی انجام شده و مجالی برای روایات و اظهارات ذی‌نفعان نداده‌اند.

با توجه به شرایط فوق و بدون جانبداری از صحیح یا غلط بودن مقوله ازدواج در شرایط فعلی، نوع نگرش و دیدگاه افراد واجد شرایط به آن به ویژه دانشجویان به عنوان قشر تحصیلکرده که بیشتر عمر خود را با تحصیل می‌گذرانند و از این نظر ممکن است در مسئله ازدواج دائم برای آن‌ها اخلال و تأخیر به وجود بیاید بسیار حائز اهمیت است. لذا هدف اصلی پژوهش حاضر مطالعه جامعه‌شناختی ازدواج موقت از منظر دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات است. سؤال پژوهشی نیز این گونه مطرح می‌شود: نگرش دانشجویان مجرد به موضوع ازدواج موقت چگونه است؟

پیشینه تحقیق

کالانتیری و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی نتیجه گرفتند زمینه‌های اصلی بروز ازدواج موقت در بین زنان شامل از فشار اجتماعی، تسهیل دینی، رحجان ازدواج موقت بر دائم، فرار از تعهدات ازدواج دائمی و تنوع‌طلبی هستند.

ریاحی (۱۳۹۱)، در پژوهشی با موضوع "شناسایی همبسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت" نتیجه گرفت ۲۶/۷ درصد از پاسخگویان در صورت وجود شرایط، تمایل به ازدواج موقت داشته، در حالی که ۵۸/۱ درصد متمایل به این امر نبوده‌اند (مابقی ممتنع بوده‌اند). یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که ازدواج موقت عمده‌تاً توسط مردان شاغل با درآمد و حقوق بالا، بیشتر مورد استقبال قرار گرفته است.

موسوی (۱۳۸۶)، در پژوهشی با عنوان "نقدی بر ازدواج موقت در فقه عامه" نتیجه گرفت ازدواج موقت باید به شکل درست و سالم آن باید در جامعه وجود داشته باشد. میزان عدم تمایل دختران به این نوع ازدواج، اختلاف معناداری با عدم تمایل پسران دارد و عدم تمایل به ازدواج موقت در میان دختران روستایی نسبت به پسران اختلاف چندانی ندارد و این مؤید این نکته است که در جوامع سنتی روستایی، ازدواجی که مشروع و قانونی باشد، حال چه در شکل موقت و یا دائمی، مخالفت جدی دختران را در پی ندارد.

میرخانی (۱۳۸۱)، در پژوهشی با عنوان "مرزشناسی در ازدواج موقت"، بر پرهیز از افراط و تفریط در نگرش شیعی نسبت به ازدواج موقت تأکید کرد. همچنین نتیجه گرفت که جوانان با ازدواج موقت به ازدواج دائم ترغیب می‌شوند.

در مطالعات خارجی، با توجه به متفاوت بودن شکل ازدواج (دائم و یا موقت) در غرب، موضوعات و روش‌های متفاوت‌تری انجام یافته است که به چند نمونه اشاره می‌شود: در زمینه انتقال و تغییرات ازدواج، مورگان (۱۹۹۲)، تغییر ماهیت ازدواج را در قالب تغییر از مدل نهادی به مدل رابطه‌ای، معاشرتی مورد بررسی قرار می‌دهد.

استون (۱۹۷۹)، نیز در این خصوص معتقد است که افزایش آغزین ازدواج‌های رابطه‌ای، معاشرتی در میان طبقات اجتماعی بالا و متوسط جامعه دیده می‌شود، همچنین این افزایش با افزایش فردگرایی و آزادی فردی در انتخاب همسر همراه بوده است. بر این اساس با تغییر مدل و الگوی ازدواج، تغییرات زیادی در حوزه ازدواج، مینا و ماهیت آن ایجاد می‌شود. او با مقایسه دو مدل نهادی و ارتباطی تفاوت‌های زیر را مشاهده کرد.

در ازدواج به عنوان یک نهاد ویژگی‌های زیر وجود دارد: آزادی کمتر در انتخاب همسر، تأثیرپذیری ازدواج از الزامات شدید اجتماعی و خویشاوندی، تأکید بر ابعاد اقتصادی ازدواج مانند مالکیت و تقسیم‌کار جنسیتی، اهمیت بعد عمومی ازدواج، ازدواج به عنوان مجموعه‌ای از روابط و شبکه‌های اجتماعی، نابرابری نسبی در درون ازدواج و پدرسالاری، تأکید کمتر بر تمایلات جنسی متقابل (دو طرفه) و اهمیت رابطه جنسی برای تولیدمثل و بارداری.

در ازدواج به عنوان یک رابطه نیز ویژگی‌های زیر وجود دارد: آزادی بیشتر در انتخاب همسر، جدایی نسبی ازدواج از الزامات شدید اجتماعی و خویشاوندی، تأکید بر ابعاد عاطفی و بین فردی ازدواج، اهمیت

بعد خصوصی ازدواج، برابری نسبی در درون ازدواج و همراهی، اهمیت بعد خصوصی ازدواج، تأکید مثبت بر تمایلات جنسی متقابل (دو طرفه).

مطالعاتی که رویکرد ارزشی فرهنگی داشته‌اند بر تبیین تحولات جمعیتی (از جمله ازدواج و خانواده) برماهیت نو و ابداعی بودن ایده‌ها و نگرش‌ها تأکید داشته‌اند. به عنوان نمونه کالدول (۱۹۸۲)، برگسترش ایده‌ها و ارزش‌های غربی در سایر جوامع، بر تغییر نظامی معنایی و افزایش فردگرایی سکولار در کشورهای اروپایی غربی، کاسترلین بر نوآوری رفتاری، تغییر ایده‌ها و دینامیک اجتماعی اشاعه، تورنتون و همکاران (۲۰۰۴)، و منچ و همکاران (۲۰۰۵)، بر تغییرات سریع در نظام‌های ارزشی جوامع آسیایی، بر آرامان‌گرایی توسعه تأکید داشته‌اند.

با توجه به نظریه‌های مطرح شده و واقعیت‌های موجود در ازدواج، یعنی دشواری در الگوهای سنی انتخاب همسر و امکان‌پذیری ازدواج با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی و مطلوبیت ازدواج با توجه به هنجارها و فشارهای اجتماعی و انگیزه‌های فردی و در نتیجه وجود فاصله زیاد بین بلوغ جنسی و بلوغ اقتصادی اجتماعی جوانان و به دنبال آن به خطر افتادن بهداشت و سلامت جنسی آن‌ها و وجود شرایط ویژه‌ای که امکان ازدواج و همراه بودن همسر ممکن نیست، ازدواج موقت به عنوان حل مسئله و راهکار در جامعه ایران مطرح شده است. هم‌چنین جلوگیری از گناه و فساد، ارضای غرایز جنسی، مقدمه‌ای برای ازدواج دائم، آرامش روحی و فکری و فراهم نبودن امکانات لازم برای ازدواج دائم از عمده‌ترین دلایل مطرح شدن این راهکار بوده است. با این استدلال‌ها دولت سیاست‌گذاران نظام در سال‌های اخیر با دادن مجوز برای ایجاد دفاتر ثبت ازدواج موقت، تبلیغات رسانه‌ای و راه‌اندازی سایت‌های مختلف اینترنتی به گسترش و تشویق ازدواج موقت به عنوان حل مسئله ازدواج جوانان پرداخته شده است.

چارچوب مفهومی

نهاد ازدواج تحت تأثیر تغییرات ساختاری و فرهنگی و متأثر از جایگاه جوامع در گذار از نظم سنتی به نظم مدرن دچار تغییرات چشمگیری شده است، تا جایی که امروزه در ادبیات جامعه‌شناسی و روان‌شناسی خانواده موضوعاتی نظیر انتقال خانواده، انتقال ازدواج، و انتقال دوم جمعیت‌شناختی مطرح شده است. در زمینه انتقال و تغییرات ازدواج، مورگان (۱۹۹۲)، تغییر ماهیت ازدواج را در قالب تغییر از مدل نهادی به مدل رابطه‌ای و معاشرتی مورد بررسی قرار می‌دهد (Markman, 2008: 196). استون (۱۹۷۹)، نیز معتقد است که افزایش آغازین ازدواج‌های رابطه‌ای، معاشرتی در میان طبقات اجتماعی بالا و متوسط جامعه دیده می‌شود، هم‌چنین این افزایش با افزایش فردگرایی و آزادی فردی در انتخاب همسر همراه بوده است.

مک‌دونالد (۲۰۰۶)، در قالب تئوری نوسازی بازاندیشانه معتقد است که اگرچه فرآیند نوسازی، آزادی و استقلال بیشتری را برای افراد به ارمغان آورده، لیکن آن‌ها را با عدم اطمینان بیشتری نسبت به آینده

مواجه ساخته است، بنابراین تا موقعی که افراد شغل دائم و باثبات و توانایی بر عهده گرفتن خانواده را نداشته باشند، ازدواج نمی‌کنند و تشکیل خانواده نخواهند داد (Creswell, 2013: 335). روث دیکسون (۱۹۷۱)، نیز در بحث از الگوها و مسائل ازدواج بر اهمیت ساختار اجتماعی و تغییرات آن تأکید می‌کند و در این خصوص به سه متغیر کلیدی تأثیرگذار بر ازدواج یعنی دسترسی (قابلیت دسترسی به همسر آینده با توجه به توازن نسبت جنسی در سنین ازدواج و الگوهای انتخاب همسر)، امکان (امکان‌پذیری ازدواج با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی) و تمایل (مطلوبیت ازدواج با توجه به هنجارها و فشارهای اجتماعی و انگیزه‌های فردی) اشاره می‌کند (Weeks, 2002: 76).

پارسونز در نظریه کشش و نیز نظریه کارکردی خود، بر مبادله‌ای بودن امر ازدواج تأکید می‌کند. برخی معتقدند مبادله اساس حیات اجتماعی انسان را در بردارد. انسان‌ها در گردونه روابط متقابل اجتماعی قرار می‌گیرند و اساس این روابط را تبادل تشکیل می‌دهد. همین اصول در زمینه ازدواج، پدیده‌های فراهم ساخته است که ازدواج مبادله‌ای خوانده می‌شود (Dixon, 2009: 255). بدین ترتیب، براساس نظر بسیاری از جامعه‌شناسان هم چون کلود لوی اشتراوس و هانری مندراس، ازدواج، یک مبادله اجتماعی است. مبادله‌ای که بین دو خانواده و نیز بین دو شخص رخ می‌دهد، مطابق اصول اساسی نظریه مبادله اجتماعی، رفتار برحسب پاداش‌هایی که دریافت کرده و هزینه‌هایی که به همراه می‌آورد، تغییر می‌کند. در واقع؛ فرد آن چه برای یک رابطه هزینه می‌کند و آن چه از آن به دست می‌آورد را با یکدیگر مقایسه می‌کند؛ سپس نتیجه را با آن چه از نظر او طرف مقابل به دست می‌آورد، مقایسه می‌کند. اگر احساس نابرابری کند، احتمالاً این رابطه با خطر مواجه خواهد شد (Bedar, 2002: 168).

بدین ترتیب می‌توان بیان داشت که برخی از افراد که گرایش بیشتری به ازدواج موقت دارند (نظیر مردان، میانسالان، متأهلان، شاغلان و افراد پر درآمدتر)، احتمالاً دسترسی به ازدواج موقت و منافع جنسی - عاطفی حاصل از آن، مهم‌تر از میزان ارزش‌مندی این نوع ازدواج است. در حالی که برخی دیگر (نظیر زنان، جوانان، مجردان، افراد غیرشاغل و افراد کم درآمدتر) میزان ارزش‌مندی ازدواج دائم و یا انواع دیگری از روابط با جنس مخالف بدون انجام ازدواج به حدی است که تمایل کمتری به درگیر شدن در فرایند ازدواج موقت دارند. هم‌چنین در راستای نظریه مبادله اجتماعی می‌توان فرض کرد که زنان، جوانان، مجردان، افراد غیر شاغل و کم درآمدترها احساس می‌کنند که هزینه‌ها و تن دادن به ازدواج موقت، بیشتر از فواید و منافع آن است؛

نظریه دیگر، نظریه مدرنیزاسیون هست که با بحث و تأکید بر تغییرات ساختی (گذار از اقتصاد کشاورزی به اقتصاد صنعتی) تغییر الگوهای ازدواج را به تغییرات ساختاری در زندگی اجتماعی، به جهت ظهور نیروهای جدید اجتماعی؛ یعنی سه جریان صنعتی شدن، شهرنشینی و آموزش همگانی، مرتبط می‌کند. بر این اساس، تحولات ازدواج و خانواده به عنوان سازگاری نظام‌مند یا تغییر در شرایط نظام اجتماعی پیرامونی یا به عبارتی؛ انطباق با شرایط اقتصادی اجتماعی تغییر یافته، در نظر گرفته می‌شود

(Westoff, 2010: 89). در فرایند مدرنیزاسیون گسستگی و تضعیف در بین عوامل همبسته اجتماعی به وجود می‌آید و افراد به صورت اتم‌هایی مجزا به نظر می‌رسد که به دنبال حداکثر سود و منفعت فردی و شخصی خود هستند؛ یعنی دغدغه‌های شخصی بر مصالح جمعی و قومی اولویت می‌یابد و تغییر در ایده افراد به سمت سکولاریته، مادی‌گرایی، فردگرایی و انزواطلبی صورت می‌گیرد و خانواده محوری به فرد محوری تبدیل می‌شود. همزمان با این تحولات، نوعی انطباق‌پذیری در الگوهای ازدواج و خانواده با شرایط جدید صورت می‌گیرد. به استناد همین نکته باید اذعان داشت تحولات نهادهای ازدواج و خانواده، نشانه‌ها و نمادهایی از تغییرات اجتماعی محسوب می‌شوند؛ زیرا تحولات اقتصادی و اجتماعی جامعه مرتبط با کاهش اقتدار سنتی و مذهبی، اشاعه و گسترش اخلاق عقلانیت و فردگرایی، آموزش همگانی برای هر دو جنس، افزایش برابری جنسیتی، افزایش احتمال بقای فرزندان و ترویج و گسترش فرهنگ مصرف‌گرایی هست (Westoff, 2010: 93).

با توجه به نظریه‌های مطرح شده و واقعیت‌های موجود در ازدواج، یعنی دشواری در الگوهای سنی انتخاب همسر و امکان‌پذیری ازدواج با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی و مطلوبیت ازدواج با توجه به هنجارها و فشارهای اجتماعی و انگیزه‌های فردی و در نتیجه وجود فاصله زیاد بین بلوغ جنسی و بلوغ اقتصادی اجتماعی جوانان و به دنبال آن به خطر افتادن بهداشت و سلامت جنسی آن‌ها و وجود شرایط ویژه‌ای که امکان ازدواج و همراه بودن همسر ممکن نیست، ازدواج موقت به عنوان حل مسئله و راهکار در جامعه ایران مطرح شده است. هم‌چنین جلوگیری از گناه و فساد، ارضای غرایز جنسی، مقدمه‌ای برای ازدواج دائم، آرامش روحی و فکری و فراهم نبودن امکانات لازم برای ازدواج دائم از عمده‌ترین دلایل مطرح شدن این راهکار بوده است. با این استدلال‌ها دولت و سیاست‌گذاران نظام در سال‌های اخیر با دادن مجوز برای ایجاد دفتر ثبت ازدواج موقت، تبلیغات رسانه‌ای و راه‌اندازی سایت‌های مختلف اینترنتی به گسترش و تشویق ازدواج موقت به عنوان حل مسئله ازدواج جوانان پرداخته شده است.

بنابراین ازدواج موقت با هدف پیشگیری از آلودگی‌ها، هرج و مرج جنسی، محرومیت جنسی و کاهش فشار ناشی از آن و به ویژه برای کسانی که به ناچار مجبورند مدت‌ها دور از همسر خود باشند مطرح شده است. استناد مشروع بودن ازدواج موقت به آیه ۲۴ سوره نساء از قرآن است. در این آیه آمده است: پرداخت مهریه آن زنانی که با آنان ازدواج موقت می‌کنید بر شما واجب است، و ایرادی نیست بر شما که بعد از تعیین مهر هم به چیزی با هم راضی کنید، البته خدا دانا و به حقایق امور عالم آگاه است. ازدواج موقت با ازدواج دائم در زمینه‌های تعداد زنانی که می‌توانند به عقد موقت مرد در آیند، تعیین مدت ازدواج، قابلیت و سهولت در فسخ و انحلال ازدواج از سوی طرفین، عده کوتاه مدت، ضرورت ذکر مهر و نداشتن تعهد نفقه تفاوت‌هایی دارد (ساروخانی، ۱۳۸۵: ۶۶).

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر کیفی و از نوع نظریه‌مبنایی است. نظریه‌مبنایی روش تحقیق کیفی از نوع استقرایی است که در این روش محققان در میدان تحقیق به جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها پرداخته و بدین طریق نظریه شکل می‌گیرد. پیوند روش - نظریه در نظریه‌مبنایی بسیار مهم است و شکل‌گیری نظریه حاصل فرایند تکراری رفت و برگشت بین تحلیل داده‌ها و جمع‌آوری و مفصل‌بندی است که پدیده را تبیین می‌نماید (کراسول و پاتن، ۲۰۱۸). نظریه‌مبنایی نشان داده است برای مطالعه موضوع ازدواج و ابعاد آن نسبت به دیگر روش‌ها بسیار مفیدتر است (Lucas, 2018: 43).

در روش‌مبنایی تحلیل داده‌ها در سه سطح کدبندی باز، محوری و کدگذاری گزینشی انجام می‌شود تا در نهایت هسته مرکزی حاصل شود. در واقع مراحل و روند بهره‌برداری از رویکرد نظریه‌مبنایی تحت عنوان پارادایم یا مدل الگویی، برحسب شرایط علی، پدیده محوری، عوامل زمینه‌ای، شرایط میانجی، راهبردهای کنش و کنش متقابل و پیامدها طی می‌شود (محمودیان، ۱۳۸۳: ۵۷).

مشارکت کنندگان در پژوهش شامل کلیه دانشجویان پسر و دختر مجرد (پسر: بالای ۲۸ سال و دختر: بالای ۲۵ سال) به عنوان افراد شرکت‌کننده موردنظر بودند. این مطالعه با نمونه‌گیری هدفمند شروع شد و بر اساس نمونه‌گیری نظری تا اشباع (تکرارپذیری) داده‌ها تا ۱۷ مصاحبه ادامه یافت. زمانی که محقق اطمینان یافت که انجام بیشتر مصاحبه‌ها، اطلاعات بیشتری را در اختیار وی نمی‌گذارد و صرفاً تکرار اطلاعات قبلی است، گردآوری اطلاعات خاتمه داد.

در این مطالعه، بعد از تحویل معرفی‌نامه، توضیح هدف پژوهش، نحوه انجام آن، اطمینان از محرمانه ماندن اطلاعات، داشتن حق کناره‌گیری و کسب رضایت آگاهانه کتبی (فرم رضایت‌نامه که در ضمیمه رساله آمده است)، اطلاعات مورد نیاز پژوهش با انجام مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته فردی عمیق به عنوان اصلی‌ترین ابزار تولید و گردآوری داده جمع‌آوری شد. علاوه بر آن موارد مهم و مشاهدات لازم توسط پژوهشگر ثبت گردید. در مصاحبه‌های نیمه ساختار و بدون ساختار پاسخگو آزادی عمل بیشتری دارد و راحت‌تر می‌تواند پیرامون موضوع صحبت کند. فضای مطلوب مصاحبه متضمن بیان آزاد احساسات و تجارب است و پژوهشگر با پرهیز از قضاوت و دوری از هرگونه تحمیل عقاید سعی می‌کند که سفر به دنیای معانی ذهنی مصاحبه‌شوندگان ممکن گردد. چرا که در مصاحبه ارتباط تنها از طریق واژه‌ها نیست، بلکه از طریق آهنگ صدا، حالات چهره و اشارات ممکن می‌گردد، لذا تمام مواردی که توسط پژوهشگر حساس تشخیص داده شد و تسهیل‌کننده فرآیند تحلیل و تفسیر مصاحبه‌ها خواهد بود یادداشت نویسی شد.

مصاحبه‌ها ابتدا با طرح سؤالی کلی و عمومی در مورد ازدواج موقت و نگرش آن‌ها به این مسئله آغاز و در ادامه به بررسی عمیق آن پرداخته شد که به منزله راهنمای آغاز و در ادامه به بررسی عمیق آن پرداخته شد. تعدادی از سؤالات که به منزله راهنمای مصاحبه در نظر گرفته شدند پرسیده شد. هم‌چنین

از شرکت کنندگان خواسته شد تا موارد دیگری را که به ذهن‌شان می‌رسید و طی مصاحبه از آن‌ها سؤال نشده بود مطرح کنند. البته توالی پرسش‌ها برای همه شرکت کنندگان مثل هم نبود، چرا که سؤالات بعدی بر مبنای پاسخ‌های خود شکل کنندگان شرکت می‌گرفت. هم‌چنین انتخاب نمونه‌های موضوعی بعدی بر مبنای تحلیل ابتدایی پاسخ‌های افراد به پرسش‌های اولیه پژوهش بود. بدین صورت اطلاعات جمع‌آوری شده از شرکت کنندگان نخست و سپس شرکت کنندگان دیگر به تدریج ویژگی‌های روشن‌تری را از نمونه‌های بعدی آشکار می‌کند (کوربین و اشتراوس، ۲۰۰۸: ۱۹۶).

در پژوهش حاضر مصاحبه‌ها به زبان فارسی و بر اساس شرایط محیطی، زمانی، شرایط و تمایل شرکت کنندگان در محیطی آرام و زمان و مکان مناسب با توافق با شرکت کننده که معمولاً کلاس‌های خالی و یا محوطه بیرونی دانشگاه علوم و تحقیقات (به عنوان جامعه آماری پژوهش) بود، انجام شد. محتوای مصاحبه با استفاده از دستگاه ضبط صوت مخصوص (Voice Recorder) ضبط گردید. مدت زمان هر مصاحبه معمولاً بین ۲۰ تا ۳۰ دقیقه طول کشید. آن‌گاه مصاحبه‌های ضبط شده به صورت کامل بر روی کاغذ پیاده و تایپ شدند. برای رسیدن به معیار قابلیت اعتماد (معادل اعتبار و روایی در تحقیقات کمی) از سه تکنیک متعارف و مرسوم (پاتن، ۲۰۰۲؛ سیلورمن ۲۰۰۵؛ کوال و برینکمن، ۲۰۰۹)، زیر استفاده شد (Gotman, 1973: 144):

۱. کنترل یا اعتباریابی توسط اعضا: در این روش متن مصاحبه‌ها برای تأیید جملات در اختیار شرکت کنندگان قرار گرفت، هم‌چنین از شرکت کنندگان خواسته شد یافته‌های کلی را ارزیابی کرده و درباره صحت آن نظر دهند. ۲. مقایسه‌های تحلیلی: در این روش پژوهشگر، چندین بار به داده‌های خام رجوع کرده، کدهای اولیه را مرور و بازبینی نموده و ساخت‌بندی نظریه با داده‌های خام مقایسه و ارزیابی شد.
۳. استفاده از تکنیک ممیزی: در این زمینه، پژوهشگر با مطالعه عمیق کتب و مقالات پژوهش کیفی و استفاده از راهنمایی‌های اساتید و کارشناسان بر مراحل مختلف کدگذاری و مفهوم‌سازی و استخراج مقولات استفاده می‌نماید (Gotman, 1973: 144). اولین مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس روش نظریه مبنایی، با استفاده از کدگذاری نظری انجام می‌شود. کدگذاری نظری روشی است برای تحلیل داده‌ها به منظور تدوین یک نظریه در روش مبنایی گردآوری شده‌اند. این روش را گلیزر و استروس (۱۹۶۷)، مطرح کردند و بعدها توسط اشتراوس و کوربین بسط پیدا کرد. کدگذاری نظری شامل سه مرحله است که عبارت‌اند از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی (Smith, 2010: 56).

مرحله اول کدگذاری در نظریه مبنایی کدبندی باز است و هدف اصلی آن این است که داده‌ها و پدیده‌ها در قالب مفاهیم تشکیل شوند. در این مرحله تحلیل جملات، کلمات به پیدایش ۴۹ کدبندی باز انجامید. با تقلیل مفاهیم مشابه و همسان به ۲۰ مفهوم نهایی تقلیل شدند. در کدگذاری محوری که روابط میان مقوله‌های حاصل از کدگذاری باز را مشخص می‌کند مفاهیم اولیه در مضمون محوری مطابق جدول (۱) طبقه‌بندی شدند و سرانجام در گام سوم کدبندی انتخابی مقولات محوری پیشین در مضمون هسته یعنی

«باورداشت و نگرش دانشجویان به ازدواج موقت» جای داده شدند. مشخصات مشارکت‌کنندگان نیز در قالب جدول (۲) ارائه شدند.

جدول شماره (۱): برخی از مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

سن	رشته تحصیلی	جنسیت	مقطع تحصیل
۳۱	جامعه‌شناسی	پسر	ارشد
۳۰	اقتصاد	پسر	ارشد
۳۷	جامعه‌شناسی	پسر	دکتری
۳۳	مدیریت	دختر	ارشد
۲۶	معارف	پسر	ارشد
۲۶	تربیت‌بدنی	دختر	ارشد
۲۹	تربیت‌بدنی	دختر	دکتری
۲۷	جامعه‌شناسی	پسر	دکتری
۳۰	ریاضی	دختر	ارشد
۳۹	روان‌شناسی	پسر	دکتری
۳۴	علوم تربیتی	دختر	دکتری
۳۵	علوم تربیتی	دختر	ارشد
۲۶	جامعه‌شناسی	پسر	ارشد
۲۸	شیمی	پسر	ارشد
۳۰	علوم تربیتی	پسر	دکتری
۳۳	روان‌شناسی	پسر	ارشد
۲۷	جامعه‌شناسی	دختر	ارشد

یافته‌ها

سؤال اصلی این تحقیق این است که فهم و تلقی دانشجویان دانشگاه علوم و تحقیقات تهران به ازدواج موقت چگونه است؟ به طور کلی در مرحله کدگذاری باز ۲۰ مقوله استخراج شدند که در قالب ۶ مقوله عمده شامل بعد «قانونی»، «حقوقی»، «شخصیتی- هویتی»، بعد «غریزی»، «انگیزشی» و بعد «شک‌اندازی مداوم» قرار داده شدند. این مقولات ششگانه به استخراج یک مقوله هسته منجر شد که مقوله محوری و اساسی تحقیق را شامل می‌شود. مقوله هسته نهائی این بررسی "نگرش دانشجویان به ازدواج موقت" بود. در جدول شماره (۱) مفاهیم اولیه، مقولات عمده و مقوله هسته در خلال انجام و تحلیل مصاحبه‌ها استخراج شده‌اند، ارائه شده است. لازم به ذکر است که واحد تحلیل در نظریه مبنایی، بر خلاف روش‌های متعارف تحقیق فرد نیست؛ بلکه مفاهیمی هستند که در جریان نمونه‌گیری نظری مبتنی بر نمونه‌گیری هدف‌مند از افراد مورد مصاحبه، به اشباع نظری رسیده‌اند.

جدول شماره (۲): مفاهیم اولیه، مقولات و مقوله هسته پژوهش

مفاهیم اولیه	مقوله عمده	مقوله هسته
- صیغه به عنوان یک حد وسط		
- رسمیت صیغه		
- جنبه رسمی دادن به رابطه	بعد قانونی	
- صیغه به عنوان یک اعتبار توافقی		
- جدا شدن راحت از هم در صیغه		
- دارا بودن توجیه شرعی و حقوقی بالا		
- آسیب دیدن یکی از طرفین از بعد حقوقی		
- مشخص نبودن تکلیف بچه‌هایی که از این به دنیا می‌آیند.	بعد حقوقی	
- مشکلات بیشتر برای جنس مؤنث		
- برچسب منفی خوردن به دخترها		
- روابط تعریف نشده	بعد هویتی	
- تخریب شخصیت جنس مؤنث در صیغه		
- کالا شدن زنان		
- وسیله‌ای برای لذت‌جویی مردان		
- انگیزه عاطفی و روانی برای زن و مرد	بعد غریزی	
- انگیزه جنسی برای زنان و بعد انگیزشی مردان		
- انگیزه اقتصادی برای زنان	بعد انگیزشی	
- انگیزه اجتماعی		
- تصور بد نسبت به دخترانی که ازدواج موقت انجام داده‌اند.	بعد شک‌اندازی مدام	
- تأثیر گذاشتن گذشته آدم‌ها در زندگی آینده آن‌ها		

نگرش و باورداشت دانشجویان به ازدواج موقت (صیغه)

بعد قانونی

یکی از مقولات اصلی پژوهش، بعد قانونی مربوط به ازدواج موقت است. ازدواج موقت یک پیوند حقوقی است که در آن دو نفر به صورت قانونی و شرعی با هم پیوند برقرار می‌نمایند. از جمله کارکردهای این نوع ازدواج، رسمیت و جنبه قانونی دادن به روابط است که مشارکت‌کنندگان این پژوهش نیز به آن اشاره کرده‌اند.

به عنوان مثال "ح. م" یکی از مشارکت‌کنندگان در این مصاحبه بود. ایشان استدلال کرد: «اگر دو نفر باهم باشن و باهم صیغه کنند، خیلی راحت میتونن بگن که ما صیغه همدیگه هستیم و مشکلی براشون پیش نمی‌آد، اما اگه فقط دوست باشن که اوضاع خیلی بدتره».

چیزی که تقریباً تمام مشارکت‌کنندگان روی آن تأکید داشتند این بود که صیغه را باید به عنوان یک توافق دو طرفه افراد در نظر گرفت که داری مشروعیت قانونی باشد. مشارکت‌کننده دیگری در این زمینه

نظرش این بود که: «صیغه یه اعتباره، بعضی از اعتبارات مکتوب می‌شوند و بعضی‌ها نه. باید توجه کرد که در این رابطه، توافق دو طرفه است که اهمیت داره». روایات ذکر شده نشان می‌دهند از نظر مشارکت کنندگان ازدواج دائم توأم با ثبت و دارای مشروعیت بیشتر است ولی ازدواج موقت مشروعیت لازم ندارد.

بعد حقوقی

بعد حقوقی ازدواج موقت ناظر بر این است که آیا باید این توافق دو طرفه در دفتر اسناد رسمی به ثبت برسد یا نیازی به این کار نیست؟ در این زمینه معمولاً وکلا و قضات دادگاه‌ها تأکید دارند که ازدواج موقت باید در دفتر اسناد رسمی کشور ثبت شود تا در مواقع ضروری، زنان بتوانند از حقوق خود دفاع کنند. اگر آن‌ها فقط به خواندن صیغه اکتفا کنند و آن را ثبت نکنند بعداً برای گرفتن حقوق خودشان دچار مشکل می‌شوند. از دیگر مسائلی که در این بعد از ازدواج موقت وجود دارد بحث فرزندان احتمالی است که در این رابطه به دنیا می‌آیند. برای گرفتن شناسنامه برای فرزندان حاصل از ازدواج موقت معمولاً مشکلاتی پیش می‌آید. چرا که پدران زیر بار مسئولیت آن نمی‌روند. وکلا برای حل این مشکل تأکید دارند که ازدواج موقت بایستی از حالت کلامی به حالت مکتوب در آید تا دیگر چنین مسائلی به وجود نیاید. افراد با این ذهنیت که ازدواج موقت پایه قانونی و همگانی ندارد آن را آسان می‌گیرند، اما این تصور کاملاً غلط است، چرا که ازدواج موقت مانند ازدواج دائم است و مسائل حقوقی و قانونی ازدواج دائم را شامل می‌شود. حتی اگر مرد به شرایط ازدواج موقت عمل نکند، چون که این شرایط لازم‌الاجرا هستند و زن می‌تواند از مرد شکایت کند و حقوق خودش را مطالبه نماید.

بعد هویتی و شخصیتی

یکی دیگر از مقوله‌هایی که از مجموع مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها حاصل گردید، بعد هویتی و شخصیتی بود که شامل مفاهیمی مثل «کالایی شدن»، یعنی نگاه به زنان به عنوان یک کالا و تخریب و تحقیر شخصیت زن در صیغه و استفاده از آنان به عنوان یک ابزار ارضاء نیاز جنسی بوده است. یکی از مشارکت‌کنندگان در جواب این سؤال که آیا ازدواج موقت می‌تواند نیازهای عاطفی، روانی و جنسی زنان را پاسخ دهد، ابراز کرد که «نه، نمی‌تونه. چون که در صیغه با زنان مانند یک کالا برخورد میشه».

بحث کالایی شدن زنان موضوعی است که مدت‌هاست در محافل اجتماعی و انجمن‌های جامعه‌شناسی مطرح می‌شود. منظور از آن این است که با زنان نه به عنوان یک انسان که دارای نیازهایی است، بلکه به عنوان یک ابزار برای رفع نیازهای جنسی برخورد می‌شود. از دید برخی از پاسخ‌دهندگان، در ازدواج موقت دقیقاً این مفهوم کالایی شدن زنان مصداق پیدا می‌کند. چون که این رابطه هدف مرد صرفاً ارضاء نیازهای جنسی خودش است که در قبال آن هزینه‌ای تحت عنوان مهریه نیز پرداخت می‌نماید، و این

همان کالایی شدن است که از زنان برای رفع نیاز استفاده می‌شود و مورد معامله قرار می‌گیرند. از دیگر ابعادی که در این مقوله جای می‌گیرد، بحث تحقیر شدن و تخریب شخصیت زنان در ازدواج موقت بود که با تأکید مورد توجه قرار گرفت. بدین صورت که در بسیاری از دختران و زنان حتی پیشنهاد ازدواج موقت را یک توهین و تحقیر می‌دانند. جهت تأیید موارد بالا نمونه‌های از نظرات خود مشارکت کنندگان ذکر شده است. مشارکت کننده دیگری در پاسخ به سؤال مثبت یا منفی بودن تلقی در مورد ازدواج موقت این چنین پاسخ داده است: «ببینید مثلاً آگه به من بگه که آره من می‌خوام برای دو ماه با تو باشم و بعدشم ول کنه بره خوب من صیغه‌نامه و رسمیت می‌خوام چکار؟ اینا برای من فایده‌ای نداره، اون موقع من خودم خورد شدم، خودم تحقیر شدم». مشارکت کننده دیگری اذعان داشت «برای مردان که آره مشکلی براشون پیش نمی‌آد، ولی نیاز زنان رو نه، اصلاً برآورده نمی‌کنه، فقط اونا رو خورد می‌کنه».

بعد غریزی

یکی از نیرومندترین غریزه‌های انسان غریزه جنسی اوست که با ازدواج این نیاز تأمین شده و در مسیر طبیعی خودش قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، بهترین راه برای پاسخگویی به نیازهای جنسی انسان ازدواج است. حال اگر شرایط لازم برای ازدواج دائم برای انسان وجود نداشته باشد، می‌تواند از شکل دیگر آن یعنی ازدواج موقت، به آن نیاز جنسی پاسخ دهند. البته ضرورت تأمین نیاز جنسی نباید فقط از لحاظ رفع این نیاز مورد توجه قرار گیرد، بلکه باید به این مسئله توجه داشت که افراد اگر شرایط لازم برای رفع نیاز جنسی برای‌شان فراهم باشد از لحاظ روانی و ذهنی نیز تا حدود زیادی به آرامش می‌رسند. روان‌شناسان معتقدند انسان در هر مرحله‌ای از زندگی خود به محبت احتیاج دارد و علاقه‌مند است که دیگران او را دوست داشته باشند و مورد مهر و محبت خودشان قرار دهند. مهم‌ترین راه برای رسیدن به این مهر و محبت میان زن و مرد، ازدواج است. محبت و همبستگی عمیق روانی و عاطفی پیوند زن و مرد را محکم نموده و فضای خانواده را به فضایی گرم، صمیمی و پرتراوت تبدیل می‌کند. نیاز به آرامش خاطر، درد و دل کردن برای غمخوار، تشویق و تمجید، مورد توجه قرار گرفتن، مقبولیت و غیره اگر به درستی و به موقع پاسخ داده نشوند، از جاده اعتدال خارج شده و نابسامانی‌های فراوان فردی و اجتماعی را به همراه خواهد آورد. در واقع ازدواج به زندگی زن و مرد جهت می‌بخشد و موجبات سلامت تن و روان آن‌ها را فراهم می‌آورد.

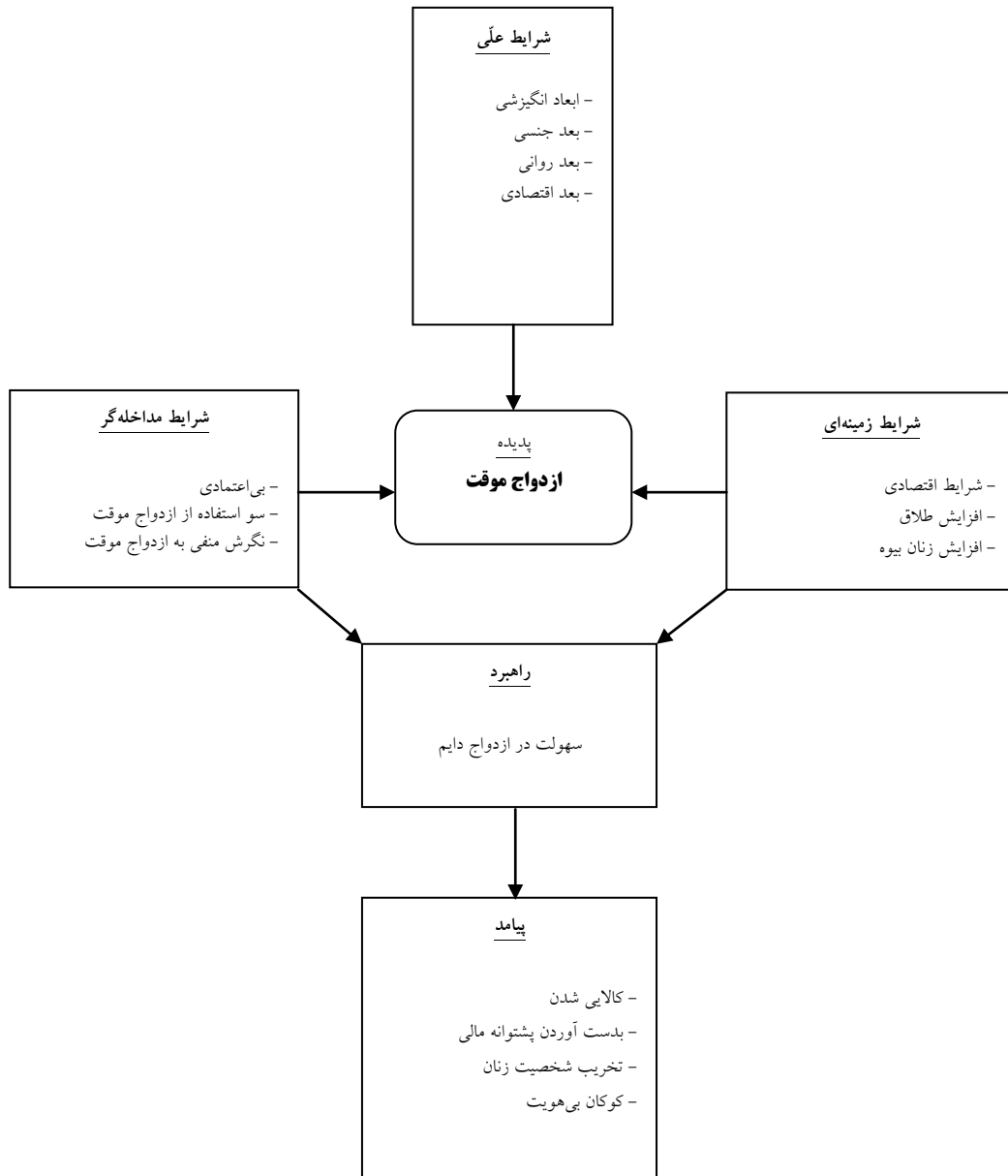
بعد اقتصادی

یکی از عواملی که در مورد گرایش به ازدواج موقت به آن می‌توان پرداخت؛ عبارت است از عامل اقتصادی، به ویژه در مورد زنان که باید گفت که بخش اعظمی از ازدواج موقت‌های زنان با هدف و انگیزه اقتصادی و داشتن یک پشتوانه مالی صورت می‌گیرد. چرا که معمولاً زنان مطلقه و بیوه از حمایت اجتماعی کمی برخوردارند و برای پایان دادن به این وضعیت، پیشنهاد ازدواج موقت را راحت‌تر می‌پذیرند، در این

پژوهش نیز، تقریباً تمام مشارکت‌کنندگان برای پاسخ به سؤال انگیزه افراد برای ازدواج موقت، انگیزه‌های اقتصادی را برای زنان مطرح می‌کردند. البته ازدواج موقت مردان با انگیزه اقتصادی یک پدیده تقریباً نادر است، اما وجود دارد. به گفته ف. م: «اصلاً شکل عاطفی هم می‌تونه باشه برای زنان وجود داشته باشه؛ مثلاً داشتن یک پشتوانه و برای مردان هم داشتن یه همدم». هم چنین ر. ح این گونه استدلال آورد: «به نظرم زنان به خاطر مسائل اقتصادی بیشتر تن به صیغه می‌دهن». بنابراین محرک‌های جنسی و عوامل روانی به همراه انگیزه‌های اقتصادی می‌تواند از عوامل گرایش به ازدواج موقت باشد.

بعد شک‌اندوزی مداوم

یکی از مقولات محوری که از متن مصاحبه‌های دانشجویان استخراج شد، مقوله شک‌اندوزی مداوم بود. این مفهوم بر گرفته از پاسخ‌های مربوط به این سؤال بود که به نظر شما کسانی که سابقه ازدواج موقت دارند برای ازدواج دائم دچار مشکل می‌شوند؟ بیشتر مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که «در جامعه ایران اگر کسی ازدواج موقت کند، افراد دید بسیار بدی نسبت به او پیدا خواهند کرد و قطعاً برای او مشکلاتی پیش خواهد آمد و تقریباً همیشگی این برجسب باقی می‌مونه». به عنوان نمونه ک. م در پاسخ به این سؤال عنوان کرد که: «اگر منظور شما مردان باشد نه، فکر نمی‌کنم برای اون‌ها مشکلی پیش بیاد، ولی برای زنان قطعاً مشکل ایجاد می‌شه، چون کسی با اونا ازدواج نمی‌کنه». ن. ش نیز می‌گوید: «یعنی اگر کسی چند بار ازدواج موقت کرده باشد شما به اون اعتماد می‌کنی که با او ازدواج کنی؟». در این مورد اکثر دختران مشارکت‌کننده در مصاحبه عنوان کردند که به چنین فردی اعتماد ندارند و با او ازدواج نمی‌کنند. زیرا این تردید شکل می‌گیرد که ممکن است همین فرد با ازدواج دائم نیز به مثابه ازدواج موقت رفتار کند لذا نوعی دودلی و شک‌اندوزی در بین مصاحبه‌های مشارکت‌کننده خانم وجود داشت. البته برخی نیز معتقد بودند که گذشته هر فرد به خودش مربوط است و کاری به گذشته آن‌ها ندارند. به هر حال بحث تردید و عدم وجود اعتماد یک بحث مهم در مورد ازدواج (چه دائم و یا موقت) است. زیرا بسیاری از خانواده‌ها به خاطر عدم اعتماد طرفین به هم فرو می‌پاشد، ضمن این که امروزه به علت همین مسئله، نسبت به جنس مخالف است که بسیاری از جوانان که هم از لحاظ مالی و هم از لحاظ روانی آمادگی برای ازدواج دارند به این کار اقدام نمی‌کنن.

نمودار شماره (۱): مدل پارادایمی اشتراوسی و کوربین از ازدواج موقت

بحث و نتیجه‌گیری

هدف نوشتار حاضر مطالعه جامعه‌شناختی نگرش جوانان مجرد به ازدواج موقت بود. تحلیل داده‌ها با نظریه مبنایی نشان داد از منظر جوانان مجرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران ۶

مضمون محوری بعد قانونی، حقوقی، هویتی و شخصیتی، بعد انگیزشی، غریزی و شک‌اندوزی مداوم در قالب موضوع حاضر وجود دارد و هسته مرکزی پژوهش نیز "نگرش و باور داشت دانشجویان به ازدواج موقت" شکل گرفت. یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش‌هایی مانند کلانتری و همکاران (۱۳۹۴)، ریاحی (۱۳۹۱)، موسوی (۱۳۸۶)، و میرخانی (۱۳۸۱)، همسو است. تحلیل داده‌ها به شکل‌گیری ۶ مقوله محوری یعنی بعد قانونی، حقوقی، شخصیتی و هویتی، غریزی، انگیزشی و بعد شک‌اندوزی مداوم منجر شد. بر اساس مقولات محوری نیز هسته اصلی پژوهش یعنی نگرش دانشجویان به ازدواج موقت شکل گرفت. در تبیین یافته‌ها باید گفت که دیدگاه و تلقی بیشتر جوانان دانشجویان به ویژه دختران نسبت به ازدواج موقت منفی بود و آن را عاملی برای لذت‌جویی از زنان می‌دانند. این نتیجه با پژوهش موسوی که نتیجه گرفته بود تمایل پسران با دختران تفاوت معناداری دارد و عدم تمایل به ازدواج موقت در میان دختران روستایی نسبت به پسران اختلاف‌چندانی ندارد سازگار است. در خصوص تمایلات خیلی اندک دختران شهری نیز استناد به نظریه مک دونالد شد که در قالب تئوری نوسازی بازاندیشانه ابراز کرده بود که اگر چه فرآیند نوسازی، آزادی و استقلال بیشتری را برای افراد به ارمغان آورده، لیکن آن‌ها را با عدم اطمینان بیشتری نسبت به آینده مواجه ساخته است، بنابراین تا موقعی که افراد شغل دائم و باثبات و توانایی بر عهده گرفتن خانواده را نداشته باشند، ازدواج نمی‌کنند و تشکیل خانواده نخواهند داد (کراسول، ۲۰۱۳).

با توجه به نظریه‌های مطرح‌شده و واقعیت‌های موجود در ازدواج، یعنی دشواری در الگوهای سنی انتخاب همسر و امکان‌پذیری ازدواج با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی و مطلوبیت ازدواج با توجه به هنجارها و فشارهای اجتماعی و انگیزه‌های فردی و در نتیجه وجود فاصله زیاد بین بلوغ جنسی و بلوغ اقتصادی اجتماعی جوانان و به دنبال آن به خطر افتادن بهداشت و سلامت جنسی آن‌ها و وجود شرایط ویژه‌ای که امکان ازدواج و همراه بودن همسر ممکن نیست، ازدواج موقت به عنوان حل مسئله و راهکار در جامعه ایران مطرح شده است. اگر از ازدواج موقت سوء استفاده شود، نوعی نگاه به ابزاری و شیء انگارانه به زن می‌شود و پر واضح است که چنین نگاهی سبب‌گسترش خشونت علیه زنان و کاهش منزلت اجتماعی آنان می‌گردد. این روابط موقعیت زنان را چه ازدواج دائم کرده‌اند و چه تن به چنین روابطی می‌دهند شکننده‌تر می‌کند. در ثانی چنین روابطی نه تنها باعث حفظ کیان خانواده نمی‌شود، بلکه باعث سست شدن پایه‌های آن و هم‌چنین بدتر شدن جایگاه زنان در جامعه می‌شود. مردانی که تمکن مالی برای ازدواج دوم ندارند، از این راه بدون داشتن تعهد و در دسرهای ازدواج دائم مانند پرداخت نفقه و تأمین اقتصادی زن، فراهم کردن منزل مسکونی و غیره می‌شود، به هوسرانی می‌پردازند. این مردان اگر چه از نظر شرع اسلام، گناه نمی‌کنند، ولی به ناهنجاری‌های اجتماعی دامن می‌زنند، ازدواج موقت یکی از دلایل مهم افزایش نرخ طلاق و آسیب‌های اجتماعی زنان است، زیرا با بالاتر رفتن سطح تحصیلات و فرهنگ در جامعه ایرانی، کمتر زنی حاضر می‌شود هوسرانی‌های همسرش را تحمل کند.

در بررسی کلی نگرش دانشجویان عمدتاً بر مشکلات و مانع مهم ازدواج موقت از جمله آسیب دیدن یکی از طرفین از بعد حقوقی، مشخص نبودن تکلیف بچه‌هایی که از این به دنیا می‌آیند، برچسب منفی خوردن به دخترها، روابط تعریف نشده، تخریب شخصیت جنس مؤنث در صیغه، تصور بد نسبت به دخترانی که ازدواج موقت انجام داده‌اند، تأثیر گذاشتن گذشته آدم‌ها در زندگی آینده آن‌ها ارزیابی شد اما از سویی دیگر، برخی از شرکت‌کنندگان نگرش مثبتی به آن داشتند و وجود برخی عوامل مثبت در جامعه و قوانین پیش‌بینی شده را دال بر مفید بودن این امر می‌دانستند که از جمله آن می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: دارا بودن توجیه شرعی و حقوقی بالا، رسمیت صیغه، جدا شدن راحت از هم در صیغه، جنبه رسمی دادن به رابطه، صیغه به عنوان یک اعتبار توافقی، مشکلات بیشتر برای جنس مؤنث، انگیزه عاطفی و روانی برای زن و مرد، انگیزه اقتصادی برای زنان، انگیزه جنسی برای زنان و بعد انگیزشی مردان. بر اساس تفاسیر فوق به نظر می‌آید راهکار مناسب برای حل مشکل ازدواج جوانان تبلیغ و فراگیری ازدواج موقت نیست، بلکه باید دید که کدام مسائل و مشکلات است که جوانان را از ازدواج و تشکیل خانواده بازمی‌دارد و عوامل اصلی افزایش سن ازدواج در میان جوانان چیست که این امر نیازمند یک عزم و همت عمومی است که در آن دولت و مردم هر کدام می‌توانند نقش‌های اساسی در آن داشته باشند. دولت می‌تواند با حل مسائلی از جمله بیکاری، مسکن، اعطای تسهیلات به زوج‌های جوان، از میان برداشتن موانع ازدواج جوانان و ... تلاش نماید و هم چنین مردم نیز باید توقعات بالاتر از توان جوانان را کاهش داده و در آغاز مسیر زندگی به آنان کمک کنند که در این وضعیت نتایج بهتری حاصل خواهد شد.

پژوهش حاضر قصد تعمیم‌پذیری نتایج ندارد زیرا ماهیت پژوهش کیفی و بر روی عده هدف‌مندی انجام گرفت اما می‌توان با پژوهش‌های کمی به تکمیل و غنای نتایج مبادرت کرد. به پژوهشگران آینده پیشنهاد می‌شود در راستای تطبیق نگرش دختران و پسران بپردازند و هم چنین مطالعات با نمونه‌های آماری بزرگ‌تر و با تنوع جغرافیایی و فرهنگی در کشور صورت بگیرد.

منابع

- اسماعیل‌پور، فرزاد. (۱۳۹۴). بررسی روان‌شناختی ازدواج موقت میان کسبه، اصناف و بازاریان معتبر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- ایمان، محمدتقی. (۱۳۹۱). فلسفه روش تحقیق در علوم انسانی. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- پورتهرانی، مژگان. (۱۳۷۸). ازدواج موقت، به هر دو روی سکه بنگریم. مجله گزارش، ۱۰۰، صص ۲۴-۲۲.
- توده فلاح، معصومه؛ و کاظمی‌پور، شهلا. (۱۳۸۵). بررسی تأثیر نوسازی بر سن ازدواج با تأکید بر شاخص‌های جمعیت‌شناختی ازدواج در سطح کشور و هفت استان منتخب، فصلنامه پژوهش اجتماعی. ۸، صص ۱۳۱-۱۰۵.
- جباریان، حسن. (۱۳۸۹). ازدواج دائم و موقت، عوامل، موانع و راه‌حل‌ها. کرمان: نشر پرتو.
- حریری، نجلا. (۱۳۸۵). اصول و روش‌های پژوهش کیفی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ریاحی، محمد اسماعیل. (۱۳۹۱). شناسایی همبسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت، فصلنامه خانواده‌پژوهی. ۳۲، صص ۵۰۹-۴۹۰.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۶). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: انتشارات سروش.
- محمد، شریف. (۱۳۸۷). راهکارهای افزایش ازدواج و گسترش فرهنگ ازدواج آسان با تأکید بر رویکرد اسلامی، فصلنامه مهندسی فرهنگی. ۱۷، صص ۷۴-۵۳.
- عباسی شوازی، محمدجلال؛ و رشوند، مرجان. (۱۳۹۶). سهم ارزش ازدواج بر وضعیت ازدواج زنان ۲۰-۳۴ ساله شهر تهران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران. ۱۲، صص ۱۶۵-۱۳۹.
- عسکری ندوشن، عباس؛ عباسی شوازی، محمدجلال؛ و پیری محمدی، مریم. (۱۳۹۵). سن ایده‌آل ازدواج و عوامل تعیین‌کننده آن در شهر یزد، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان سابق). ۷۳، صص ۶۳-۳۵.
- صانعی، صفدر. (۱۳۶۰). بهداشت ازدواج از نظر اسلام. قم: انتشارات جعفری.
- صیادپور، زهره. (۱۳۸۳). ازدواج موفق بررسی رضایت از ازدواج در دانشجویان، فصلنامه روان‌شناسی تحولی. ۱۹، صص ۱۵۷-۱۴۵.
- کلاتتری، عبدالحسین؛ صادقی فسایی، سهیلا؛ و رضانیا، صدیقه. (۱۳۹۳). مطالعه کیفی شرایط و زمینه‌های شکل‌گیری ازدواج موقت زنان، زن در توسعه و سیاست. ۱۲، صص ۵۲۳-۵۰۷.
- کریمی، حسین. (۱۳۷۷). خیمه عفاف: بحث‌های تحلیلی درباره ازدواج موقت. نشر مؤلف.
- مرادی، گلمراد؛ و صفاریان، محسن. (۱۳۹۱). عوامل اجتماعی و اقتصادی مرتبط با افزایش سن ازدواج جوانان (مطالعه موردی شهر کرمانشاه)، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان. ۷، صص ۱۰۸-۸۱.
- لقمان‌نیا، مهدی؛ خامسان، احمد؛ و محسن خلیفه، مجتبی. (۱۳۹۰). شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی بر اساس نظریه داده بنیاد، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. ۴۰، صص ۵۶-۳۳.
- مجد، زهرا امین. (۱۳۸۹). الگوی تقسیم جنسیتی نقش‌ها در خانواده هسته‌ای از دیدگاه پارسونز، دو فصلنامه بانوان شیعه. ۲۳، صص ۱۳۰-۹۵.
- موسوی، سیدحسین. (۱۳۸۶). نقدی بر ازدواج موقت در فقه عامه. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- میرخانی، عزت‌السادات. (۱۳۷۹). مرزشناسی در ازدواج موقت، علوم اجتماعی، مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان سابق). ۹، صص ۲۶-۷.
- محمدی سیف، معصومه و عارف، محمد. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی تأخیر در سن ازدواج جوانان ایرانی-شناسایی و بررسی مهم‌ترین عوامل فردی، خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مجله مهندسی فرهنگی. ۸۶، صص ۸۹-۷۴.

- Bedar, Luke, D. Jose & Lamarche. (2002). **Social Psychology**. Translated by H. Ganji. Tehran: Savalan Publication.
- Creswell, J., W. (2013). **Research Design: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods**. London: Sage.
- Dixon, R. (2009). Explaining Cross Cultural Variations in Age at Marriage and Proportions Never Marrying. **Population Studies**. 25 (2), P.p: 215-233.
- Gotman, J. (1993). The roles of conflict engagement, escalation and avoidance in marital interaction: a longitudinal view of five type of couples, **Journal of Counseling and Clinical Psychology**. P: 6-17.
- Glaser, B, Strauss, A. (1998). **The Discovering of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research**. Chicago: Aldine.
- Lucas, H. (2018). **A Grounded Theory Qualitative Research Approach to Understanding Enduring Marriage**.
- Markman, H., J. (2008). Preventing marital distress through communication and conflict management training, **Journal of counseling and clinical psychology**. P.p: 11-36.
- Smith, E. R, Mackie, D., M. (2010). **Social Psychology**. Philadelphia: Psychology Press.
- Weeks, J., R. (2002). **Population: an Introduction to Concepts and Issues**. Eighth Edition, Wad Worth.
- Westoff, Charles F. (2010) **Age at Marriage, Age at First Birth a Fertility in Africa**. Washington D. C: The World Bank.

Sociological Study of Young Adults' Attitude towards the Issue of Temporary Marriage: Presenting a grounded Theory

Behnam Bashiri Khatibi
Firouz Rad (Ph. D.)
Ali Baseri (Ph. D.)
Norouz Hashem Zehi (Ph. D.)

The issue of temporary marriage has always been a challenging and ambiguous matter in family formation. However, this type of marriage is one of the legitimate and legal solutions in our country for people for whom the conditions and possibilities of a permanent marriage are not present, so that it can meet their needs and requirements. The main objective of the current paper is to investigate in sociological terms the issue of temporary marriage from the point of view of single students. The current study is a grounded theory study which utilizes an applied research methodology. The participants in the current study include single young adults who are students in Science and Research Branch of Islamic Azad University in Tehran in the educational year of 2019-2020. Among the participants, using a targeted sampling method, 17 semi-structured deep interviews were performed until theoretical saturation was reached. After the analysis process was completed, in order to validate the findings, the review strategy of expert professors was utilized. Moreover, all the phases of the study were presented to some of the participants in order to evaluate and comment on. The analysis of the data resulted in obtaining 49 initial concepts; however, after adjustments and elimination of similar and identical concepts, 20 concepts categorized into 6 main themes are finally obtained (regulatory and legal aspect, identity and personality aspect, the motivational and instinctive aspect, and finally the constant doubt aspect). Based on the main concepts, the main core of the study was shaped as "the attitude and perception of students towards temporary marriage", since it had a higher level of abstraction and comprehensiveness.

Key words: *Temporary marriage, Attitude towards temporary marriage, Grounded theory, Single young adults.*